

DR. BURHANUDDIN AL HELMI, 1911-1969*

Saliha Hj. Hassan

Dr. Burhanuddin Al Helmi telah dilahirkan di Cangkat Tualang, Perak pada 29 Ogos, 1911 dan meninggal dunia di Taiping, Perak pada 25 Oktober, 1969.¹ Panggilan mesranya ialah 'Pak Doktor'. Beliau dilahirkan dalam sebuah keluarga yang sederhana menurut ukuran kehidupan kampung semasa sebelum Perang Dunia Pertama dahulu. Ibunya bernama Sharifah Zaharah bt. Habib Othman adalah dari golongan atasan masyarakat Melayu pada waktu itu. Bapanya, Haji Muhammad Nor pula adalah dikatakan seorang bangsawan 'Melayu Jati'² dan pernah menjadi murid kepada beberapa orang guru kenamaan di Mekah pada zamannya. Salah seorang daripada guru tersebut ialah Sheikh Mohammad Khatib Minangkabau. Bapa Pak Doktor ini dikenang sebagai seorang yang tidak mementingkan kebendaan, tidak mementingkan kesenangan dunia, seorang yang sentiasa senyum dan tidak mudah marah sehinggalah beliau digelar 'Abi Halim' oleh setengah-setengah rakan beliau. Mengambil sempena gelaran ini jugalah Pak Doktor menggunakan 'Al Hulaimi' yang kemudiannya dipopularkan oleh

*Artikel ini telah dibentangkan sebagai sebuah kertaskerja di Seminar Biografi Malaysia, 26-28 April, 1986 yang telah diselenggarakan oleh Projek Kamus Biografi Malaysia, Institut Pengajian Tinggi, Universiti Malaya, Kuala Lumpur. Artikel ini disesuaikan untuk penerbitan di sini — Pengarang.

1

Burhanuddin Alhelmi, *Falsafah Kebangsaan Melayu*, Bukit Mertajam: Pustaka 'Semenanjung', Disember 1954, h. 6. Bagaimanapun, berdasarkan temubual yang diadakan dengan Ustaz Abd. Halim b. Hj. Mohd. Nor, adik kepada Pak Doktor, pada Mac 1972, tarikh yang diberikan ialah November, 1911. Lihat Saliha Hj. Hassan, "Dr. Burhanuddin Al Helmi: A Political Biography", Graduation Exercise, History Department, University of Malaya, 1972, p. 7.

2

Istilah "Melayu Jati" ini popular di Tanah Melayu sebelum Perang Dunia Ke-2 untuk membezakan keturunan Melayu tulen dari keturunan Melayu yang berdarah kacukan Arab, India atau lain-lain.

masyarakat umum menjadi 'Al Helmi', yang bermakna 'orang yang tidak pemaarah'.³

Pilihan kata asal 'Al Hulaimi' itu benar-benar melambangkan keperibadian Pak Doktor yang lemah lembut, sopan-santun, tenang, sabar dan pendiam. Istilah 'Al Hulaimi' menurut hukum tatabahasa Arab mempunyai makna yang sama dengan 'Al Helmi' tetapi dalam bentuk yang merendah atau lebih kecil.⁴

Pak Doktor juga amat dikenang oleh orang-orang yang biasa atau pernah bergaul dengan beliau sebagai seorang yang jujur dan tidak suka menganggap jahat terhadap orang lain apatah lagi kalau seseorang itu telah diperkenalkan sebagai orang yang seperjuangan dengan matlamat-matlamat dan pendirian politik beliau, atau istilah umumnya pada waktu itu, 'orang kita'. Beliau diistilahkan di kalangan sahabat-sahabat beliau sebagai seorang 'rajul khair' atau manusia baik. Pak Doktor amat melambangkan apa yang beliau sendiri anggap sebagai 'Keperibadian Melayu' sehinggalah kepada sikapnya terhadap orang-orang asing;⁵

Dasar kejujuran, kebangsaan Melayu dari dahulukala lagi terhadap orang-orang dagang, walau dari apa bangsa sekalipun adalah baik, ramahtamah, hormat, peramah, suka menolong dan tidak menyangka jahat ... Kebaikan dan kejujuran bangsa Melayu itu berdasarkan peri kemanusiaan dan tabiat semulajadinya, walaupun bangsa-bangsa dagang itu ada yang didapati berlaku serong atau menggunting dalam lipatan terhadap masyarakat bangsa Melayu, begitupun mereka terus berpegang kepada adat istiadat resam dan budi pekerti Melayu yang berlemah lembut itu, seperti dengan menyatakan:- 'Tiada mengapa' 'tak tahu adat' atau jika orang berkasar lagi:- dengan menarik diri dan merajuk. Dan jika ia hendak berputus sekalipun sedapat-dapatnya dengan cara berlemah lembut juga seperti pepatahnya - 'menarik rambut di dalam tepung, rambut panjang jangan putus tepung jangan berserak'.

Bagaimanapun sikap ini jugalah yang menyebabkan Pak Doktor terjebak dalam beberapa kesulitan dan kegagalan dalam sejarah hidupnya samada di bidang politik mahupun dalam hal-

3

Surat peribadi daripada En. Hawari bin Che' Teh kepada penulis, bertarikh 7 Jun, 1972. En. Hawari ialah salah seorang yang mengenali Pak Doktor dengan rapat dan pada masa penulisan makalah ini beliau ialah Setiausaha Pesuruhjaya PAS, Perak.

4

Temubual dengan Datuk Hj. Hassan Adli b. Hj. Mohamad Arshad pada 20-25 April, 1986. Pengumpulan maklumat mengenai Pak Doktor merupakan salah satu projek peribadi Datuk Hj. Hassan Adli

5

Ibid., Lihat juga Burhanuddin, *op. cit.*, h. 85.

hal peribadi.⁶ Sebagaimana pendapat Hussein Onn dan bapanya, Dato' Onn, iaitu pejuang-pejuang kebangsaan yang sezaman dengan beliau, "kita bangsa Melayu selalu ada perasaan gentleman terhadap rakan-rakan. Tetapi gentleman kita ada juga ditikamkan oleh kawan-kawan kita."⁷

Sifat-sifat ini terbayang juga dalam cara-cara beliau berpidato yang mana walaupun tidak berapi-api namun dikatakan sebagai tetap membelenggu pendengar-pendengar beliau sampai berjam-jam lamanya dan juga dalam cara-cara perjuangan politik beliau yang anti kekerasan dan anti-pertumpahan darah.⁸ Beliau sentiasa memilih jalan perundingan, tolak-ansur dan berperlembagaan. Walaupun, misalnya beliau mengakui kemungkinan dan kemampuan orang-orang Melayu menggunakan kekerasan juga apabila terlalu tertekan dan terhimpit sepertimana konsep amok dalam keperibadian dan kebudayaan Melayu itu, namun dalam saat-saat perjuangan kemerdekaan Tanah Melayu ini, Pak Doktor sentiasa mengingatkan pengikut-pengikut beliau bahawa asas perjuangan bangsa Melayu itu ialah "berlemah lembut menurut tabiatnya yang dapat dipersesuaikan dengan muslihat yang akan datang, dalam dasarnya bersesuaian dengan dasar hak peri kemanusiaan ...".⁹

Selain daripada menumpukan seluruh tenaga dan pergerakannya kepada perjuangan politik beliau, Pak Doktor dikenang juga oleh orang-orang yang biasa dan pernah bergaul dengan beliau sebagai seorang yang sentiasa mengisi masa lapang beliau dengan membaca, menulis, mendengar radio hingga jauh-jauh malam atau dengan beribadat. Beliau sentiasa menganalisa tentang kehidupan

6

Beliau selalu berpegang kepada sikap "tak baik menghampakan harapan orang" dan sentiasa mempercayai keikhlasan orang lain. Pandangan ini diberikan oleh semua responden yang dapat ditemubual. Pandangan yang sama juga diberikan oleh Ahmad Boestamam. *Dr. Burhanuddin: Putera Setia Melayu Raya*, Kuala Lumpur: Pustaka Kejora, 1972, h. 31-32 dan N.J. Funston, *Malay Politics in Malaysia: A Study of the United Malays National Organisation and Party Islam*, Kuala Lumpur: Heinemann Educational Books Asia Ltd., 1980, h. 132.

7

Majlis, 22 April, 1949, h. 6 dalam, Saharom Hussain, *Biografi Perjuangan Politik Dato' Onn Jaafar*, Petaling Jaya: Fajar Bakti, 1985, h. 36.

8

Dalam tahun 1947 Pak Doktor telah digantikan oleh Ishak Hj. Muhammad sebagai Yang Di Pertua PKMM dan dilantik pula menjadi Penasihat Agung PKMM iaitu satu jawatan yang diadakan untuk tujuan menyingkirkan Pak Doktor dari pucuk pimpinan PKMM kerana terdapat tentangan dari pihak golongan sosialis dan radikal dalam PKMM khususnya anggota-anggota API, terhadap cara perjuangan Pak Doktor ini. Lihat Ahmad Boestamam, *op. cit.*, h. 32-35.

9

Burhanuddin, *op. cit.*, h. 86 & 87.

manusia secara umum dan kedudukan serta nasib bangsa Melayu di Tanah Melayu khasnya dan dalam dunia antarabangsa umumnya. Dari segi amalan peribadinya beliau ialah seorang yang bersungguh-sungguh mengerjakan kewajipan-kewajipan beliau sebagai seorang Islam, banyak berzikir dan kerap mengalirkan airmata apabila beliau menginsafi kekerdilan manusia dalam hubungannya dengan Penciptanya. Beliau gemar mengamalkan sembahyang tahjud di waktu dinihari dan beliau juga adalah penganut Tariqat Naqsyabandiah.¹⁰

Sifat-sifat keperibadiannya ini jugalah yang menonjolkan Pak Doktor sebagai seorang yang istimewa kesabaran dan ketekunannya dalam memperjuangkan cita-cita politik beliau.¹¹ Pemikiran dan cita-cita politik Pak Doktor itu pula adalah berlandaskan dua asas utama iaitu 'Kebangsaan Melayu' dan 'cita-cita politik Islam'. Dengan itu juga cita-cita politik yang diperjuangkan oleh Pak Doktor, dan ketokohan beliau dalam sejarah tanahair ini ialah 1/ dalam konteks pergerakan ke arah perpaduan kebangsaan di kalangan rakyat negara ini 2/ dalam konteks perjuangan mencorak identiti kebangsaan serta sistem politik negara ini dan 3/ dalam konteks perjuangan menuntut kemerdekaan dan kedaulatan negara. Sumbangan-sumbangan dan ketokohan beliau dalam ketiga-tiga bidang ini telah disemai dan dipupuk melalui sosialisasi dan pendidikan awal yang beliau telah terima.

Pada masa kecilnya, selain daripada mengikuti kelas Quran dan Agama yang teradat di kalangan anak-anak Melayu pada ketika itu, beliau juga bersekolah Melayu. Di sebelah petang pula, bila-bila beliau berkelapangan, beliau telah mula menunjukkan minat di bidang perubatan dengan mempelajari ilmu perubatan Melayu, jampi-jampi dan mantra daripada salah seorang datuk saudaranya. Pak Doktor juga dikatakan telah menyalin bahan-bahan ramuan untuk ubat-ubat Melayu ini.¹² Atas sebab-sebab keluarga dan kemudahan persekolahan beliau telah bersekolah Melayu di beberapa

10

Didapati dari surat peribadi En. Hawari, 7 Jun 1972 dan temubual dengan Datuk Hj. Hassan Adli, 10-25 April, 1986.

11

Transkripsi dokumentasi lisan Y.B. Hj. Hassan Adli b. Hj. Mohamad Arshad, Arkib Negara Malaysia, 1979, h. 30.

12

Lihat Saliha, *op. cit.*, h. 8, *footnote 2*: "In subsequent lectures to the members of the Malaysia Homeopathic Association, he consistently urged them to make academic researches into the native Malay medicines and purge it of its 'tahyul' and 'kekarutan' for he believed it contained much that could be used to complement and supplement the modern medication". Temubual dengan Dr. Dali b. Muin, Februari 1972.

tempat, iaitu di Behrang Ulu, di Bakap dan di Kota Bahru, kesemuanya di Perak.¹³

Pengaruh yang bermakna ke arah pembentukan pemikiran dan sikap politik Pak Doktor bermula selepas beliau menamatkan pendidikan awal ini. Dengan berlatarbelakangkan keadaan keluarganya yang memang memberatkan ilmu dan prinsip-prinsip keagamaan Islam, Pak Doktor dan adiknya, Abd. Halim, telah dihantar oleh bapa mereka pada tahun 1924 ke Sekolah Agama Sungai Jambu, di Sumatera Barat untuk menjurus dalam pendidikan Islam. Sekolah tersebut sedang dipimpin oleh Hj. Nuruddin, seorang anggota aktif Partai Syarikat Islam Indonesia.¹⁴ Bagaimanapun, keadaan politik di Indonesia, dan di Sumatera Barat juga, adalah tidak aman dan sedang bergolak dengan perjuangan-perjuangan reformis Islam, tuntutan-tuntutan kebangsaan, aktiviti-aktiviti golongan komunis dan pergerakan anti penjajah secara umum.¹⁵ Keadaan ini telah memaksa Pak Doktor dan adiknya pulang ke tanahair.¹⁶ Namun begitu, Pak Doktor telah diperkenalkan, sekurang-kurangnya secara kasar, kepada semangat kebangsaan dan cita-cita politik Islam yang kemudiannya menjadi darah daging beliau.

Sekembalinya dari Sumatera Barat ini pada tahun 1926, Pak Doktor dihantar lagi oleh bapanya untuk meneruskan pendidikannya di Pondok Pulau Pisang, Jitra, Kedah. Tuan guru pondok itu ialah Tuan Guru Haji Salleh b. Syeikh Ismail yang juga seorang sahabat bapa Pak Doktor. Oleh kerana Pak Doktor merasakan cara pengajian dan sukatan pelajaran di pondok itu tidak memadai baginya, beliau telah pindah ke Madrasah Al-Masyhur Al-Islamiyah di Pulau Pinang pada tahun yang sama. Pak Doktor telah belajar di madrasah ini sehingga tamat tingkatan menengah atas (Thanawi) pada tahun 1934. Sepanjang beliau berada di madrasah ini, terdapat 3 tokoh yang memainkan peranan dalam mempengaruhi pembentukan pemikiran dan keperibadian politik beliau.

13

Saliha, *op. cit.*, h. 7-8.

14

Temubual dengan Datuk Hj. Hassan Adli, 20-25 April, 1986.

15

Lihat misalnya G.M. Kahin, *Nationalism and Revolution in Indonesia* Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1955, dan B. Dahm, *Sukarno and the Struggle for Indonesian Independence*, trans. Mary F. Somers Heidhues, Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 1969.

16

Temubual dengan Ustaz Abdul Halim, Mac 1972 dalam Saliha, *op. cit.*, h. 8. Maklumat-maklumat peribadi yang digunakan dalam latihan ilmiah ini, pada keseluruhannya adalah didapati dari temubual dengan Ustaz Hj. Abdul Halim, adik Pak Doktor yang tinggal di Slim River, Perak; Puan Cik Suri bt. Hj. Yahaya, balu Pak Doktor yang menetap di Taiping, Perak dan Dr. Dali Muin, adik ipar Pak Doktor yang juga pada waktu itu tinggal di Taiping, Perak.

Mereka ini ialah Syeikh Abu Bakar Al-Rafie iaitu Mudir Madrasah Al-Masyhur Al-Islamiyyah yang terbilang 'ulama progresif' pada waktu itu, Hj. Arshad Al-Bawayih, seorang ahli tatabahasa (nahu) bahasa Arab yang juga dari golongan 'kaum muda', dan 'Asbiran Ya'akob iaitu seorang penulis yang juga ikut memperjuangkan nasib politik, ekonomi dan sosial orang-orang Melayu.¹⁷

Di akhir pengajiannya di Madrasah Al-Masyhur ini, Pak Doktor, atas pilihan Mudir Syeikh Abu Bakar Al-Rafie, telah dianugerah biasiswa oleh hartawan-hartawan India Islam di Pulau Pinang untuk melawat dan meneruskan pelajaran di India. Dengan itu, mungkin pada tahun 1935, Pak Doktor telah berpeluang pergi ke India.¹⁸ Di sana beliau telah memilih bidang Homeopathi sehingga berhasil mendapat gelaran Doktor lalu menjadi anak Melayu yang pertama berijazah dalam bidang Homeopathi.¹⁹ Latihan Pak Doktor di bidang Homeopathi ini didapati sekurang-kurangnya daripada 2 tempat²⁰ iaitu di Ismailiah Medical College, New Delhi dan di Secundrabad yang merupakan bandar satelit kepada sebuah pusat kerajaan India yang terpenting dalam masa pemerintahan Inggeris di India, iaitu Hyderabad. Hyderabad, selain daripada merupakan sebuah pusat pengajian yang ulung di India pada ketika itu di mana bahasa pengantarnya ialah Urdu, juga adalah pusat kerajaan Islam Nizam Hyderabad.

Selama di India, semangat kebangsaan yang telah tersemam dalam diri beliau itu semakin terpupuk oleh pergolakan semangat kebangsaan anti-penjajahan Inggeris yang sedang berlaku di sana. Beliau juga sempat mengenali pejuang-pejuang kebangsaan India

17

Temubual dengan Datuk Hj. Hassan Adli, 10-25 April, 1986.

18

Ibid.

19

Dalam bahagian 'Pengenalan', Burhanuddin, *op. cit.*, h. 6, Pak Doktor dikatakan telah "tamat sekolah Melayu tahun 1924, bersekolah agama dan Belanda di Indonesia sehingga tahun 1926. Pada tahun 1927 memasuki sekolah Arab dan Inggeris di Pulau Pinang. Pada tahun 1928 berangkat ke India kerana memasuki sekolah menengah dan sekolah perguruan tinggi. Mendapat kelulusan (Degree) dalam "Kedokteran" di University India. Funston pula mengatakan bahawa "In 1927 he (Pak Doktor) attended the noted Madrasah Al Mashor Aslamiyah (sic) in Penang, then in 1928 proceeded to Aligargh University in India where he studied first homeopathy then philosophy". Lihat Funston, *op. cit.*, h. 118.

20

Homeopathi ialah suatu cabang perubatan yang berasal dari German dan popular di India, boleh dipelajari secara informal sama ada dari seorang doktor homeopathi yang bertauliah atau dari beberapa buah organisasi dan "institusi" perubatan ini.

iaitu Gandhi, Nehru dan Mohd. Ali Jinnah. Beliau mengkagumi perjuangan Gandhi untuk mengembalikan keperibadian India;

Gerakan politiknya tegas sekali anti-penjajahan dan anti-tamadun faham barat hingga ia mengatakan bahaya memasukkan alat-alat jentera baru ke India itu adalah akan merobahkan kelak peribadi.²¹

Di samping itu Pak Doktor juga telah mengambil kesempatan daripada sistem pengangkutan keretapi India yang murah itu melawat beberapa tempat tertentu. Beliau misalnya telah pergi ke bandar Ajmir di Rajputana di mana terdapat makam seorang ahli Tariqat Cistiah yang penting iaitu Khwaja Mo'inuddin Cisti. (Kemungkinan besar yang lawatan ke Ajmir ini telah dicadangkan oleh golongan hartawan India Islam yang telah menganjurkan pemergian Pak Doktor ke India kerana bagi mereka Ajmir memang merupakan sebuah tempat ibadat yang penting). Sebuah lagi tempat yang telah dilawati dan kerap disebut dalam perbualan politik beliau ialah Santinikatan. Di sana terdapat sebuah universiti yang diasaskan oleh pemuisi agong India, Tagore. Universiti tersebut menumpukan pembelajaran terhadap pengajian falsafah, kebudayaan dan kesenian India, atau ringkasnya aspek-aspek keperibadian bangsa dan peribumi India.²²

Dalam perjalanannya pulang dari India pada tahun 1936 pula, Pak Doktor telah mengambil masa untuk melawat ke kawasan Asia Barat. Di sana beliau sempat mengikuti perjuangan rakyat Palestin menentang Deklarasi Belfour yang dirancang oleh Inggeris bagi menubuhkan negara Israel dan juga mendapat pendedahan kepada idea-idea reformis Islam Syeikh Jamaludin Al-Afghani dan Syeikh Muhammad Abduh.

Pengalaman-pengalaman persekolahan dan pengembaraannya dalam jangkamasa 1924-1936 ini telah membolehkan beliau fasih dalam bahasa-bahasa Arab, Inggeris, Belanda dan Urdu.²³ Lebih penting lagi, dalam jangkamasa ini juga jiwa dan pemikiran Pak Doktor telah terus menerus dipupuk dengan semangat anti-penjajahan, khususnya anti-penjajahan Inggeris dan diperkukuh dengan idea-idea reformis-progresif Islam.

21

Burhanuddin Al-Helmi, *Agama dan Politik*, Singapura: Penerbit Buana, 1954, h. 36.

22

Temubual dengan Datuk Hj. Hassan Adli, 20-25 April, 1986. Lihat juga Saliha, *op. cit.*, h. 8.

23

Saliha, *op. cit.*, h. 9-10.

Dengan demikian tidak hairanlah apabila Pak Doktor sejak bertugas sebagai guru bahasa Arab di Sekolah Arab Al Juned, di Singapura sekembalinya dari luar negeri ini, iaitu sekitar tahun 1936-37, beliau telah cuba menerbitkan sebuah akhbar anti-Inggeris dan anti-penjajahan bernama *Taman Bahagia*. Pemerintah Inggeris telah mengambil tindakan serta merta dengan menahan Pak Doktor sebaik-baik sahaja isu pertama akhbar itu diedarkan dan kemudiannya mengenakan penjara selama enam bulan ke atas beliau. Selepas pengalaman yang pertama dengan pihak penjajah Inggeris ini, Pak Doktor telah mengalihkan perhatiannya kepada tugas-tugasnya di Sekolah Arab Al-Juned dan memulakan klinik Homeopathi di Singapura dan di Johor Bharu dengan bantuan seorang doktor Homeopathi di Singapura, iaitu Doktor Rajah.²⁴

Pada masa yang sama Pak Doktor telah juga melibatkan diri dalam sebuah Persatuan Islam di Singapura iaitu Jama'atul Islamiyah. Keistimewaan dan kemampuan beliau di segi pengetahuan Islam, kepimpinan dan daya fikir serta daya penganalisaannya, beliau telah dilantik sebagai setiausaha persatuan tersebut. Beliau juga telah dijemput untuk membantu menyunting sebuah jurnal agama, *Kehidupan Dunia Akhirat*. Jurnal ini memuatkan persoalan-persoalan dan falsafah-falsafah yang bercorak progresif ke arah memajukan aspek-aspek kehidupan umat Islam. Penglibatan-penglibatan Pak Doktor ini telah menonjolkan beliau sebagai seorang golongan kaum muda dan anggapan umum terhadap beliau ini telah diperkukuhkan lagi dengan penyertaan beliau di pihak kaum muda dalam satu perdebatan agama yang dianjurkan oleh Sultan Kelantan dalam tahun 1937.²⁵ Kegiatan Pak Doktor ini telah menarik perhatian golongan politik Kesatuan Melayu Muda (KMM) dan pada tahun 1939 beliau telah dibawa oleh Mustapha Hussain, salah seorang penggerak KMM dan juga Naib Presiden KMM, balik ke Perak untuk menyertai perjuangan politik KMM.²⁶ Ini menanda-

24

Temubual dengan Datuk Hj. Hassan Adli, 20-25 April, 1986. Funston juga ada mengatakan bahawa "From there (India) he moved to Palestine where he was drawn into the Arabic nationalist crusade against the British and spent a number of months in jail before going to Singapore", Funston, *op. cit.*, h. 118; dan lihat juga Saliha, *op. cit.*, h. 9.

25

Mohd. Sarim Hj. Mustajab, "Haji Wan Musa b. Abdul Samad: Ulama Islah di Kota Bharu", *Akademika*, Bil. 12, 1978, h. 18-23.

26

Kesatuan Melayu Muda (KMM) diasaskan dalam bulan Mei 1937 dan diaftarkan dalam tahun 1938, adalah parti politik Melayu yang pertama sebelum Perang Dunia II yang berbentuk kebangsaan dan melampaui batas kenegerian. Lihat Firdaus Hj. Abdullah, *Radical Malay Politics: Its Origins and Early Development*, Petaling Jaya: Pelanduk Publications, 1985, h. 22 dan Funston, *op. cit.*, h. 32.

kan permulaan kehadiran Pak Doktor dalam arena politik Tanah Melayu.

KEGIATAN-KEGIATAN POLITIK

Kegiatan-kegiatan politik Pak Doktor dapat dibahagikan kepada dua tahap perkembangan berdasarkan intipati perjuangan yang beliau pelopori. Tahap pertama ialah dari tahun 1939 hingga ke tahun 1950 dan tahap kedua ialah dari tahun 1955 hingga ke tahun 1969.

KEGIATAN-KEGIATAN POLITIK, 1939-1950

Penyertaan Pak Doktor dalam KMM tidak sempat mendalam disebabkan oleh pecah Perang Dunia Kedua dan Pemerintah Inggeris di Tanah Melayu telah mengharamkan KMM. Bagaimanapun di sepanjang pendudukan Jepun di Tanah Melayu yang bermula pada bulan Februari, 1942, iaitu selepas pengunduran Inggeris hinggalah Ogos 1945, pemerintah Jepun, selaras dengan dasar mereka untuk bekerjasama dengan golongan penduduk tempatan yang anti-Inggeris, telah melantik Pak Doktor ke salah satu jawatan tertinggi bagi anak tempatan dalam pentadbiran mereka, iaitu jawatan Penasihat Adat Istiadat dan Kebudayaan Melayu, berpejabat di Markas Pentadbiran Tentera Jepun, Taiping. Pak Doktor telah menerima perlantikan tersebut dan menggunakan kedudukannya dalam pentadbiran Jepun itu untuk melindungi dan membantu gerakan-gerakan anti-penjajahan serta memajukan semangat perpaduan dan kebangsaan Melayu. Dengan sokongan pihak pemerintah Jepun, Pak Doktor telah dapat menganjurkan dua kongres pemimpin-pemimpin Islam serantau, khususnya Tanah Melayu dan Sumatera.²⁷ Kongres-kongres ini telah merangsangkan pembentukan pergerakan-pergerakan Islam di peringkat kebangsaan yang berkembang selepas perang.

Di akhir pendudukan Jepun, Julai 1945, pihak pemerintah Jepun menggalakkan pembentukan Kesatuan Rakyat Indonesia Semenanjung (KERIS),²⁸ di bawah pimpinan Pak Doktor dan Ibra-

27

Saliha, *op. cit.*, h. 16. Pentadbiran Tentera Jepun telah merangkumkan Sumatra dan Tanah Melayu di bawah satu pentadbiran.

28

Menurut Andaya, KERIS kemudiannya ditukar nama daripada Kesatuan Rakyat Indonesia Semenanjung kepada Kekuatan Rakyat Indonesia Istimewa. Lihat Barbara Watson Andaya dan Leonard Y. Andaya, *Sejarah Malaysia*, Kuala Lumpur: Macmillan, 1983, h. 291.

him Yaakob. KERIS dirancangkan untuk mengambilalih pemerintahan Tanah Melayu dengan pengunduran pihak Jepun dan dengan itu mengisytiharkan Tanah Melayu Merdeka bersama Indonesia dan menjadi sebahagian dari negara Indonesia Raya. Persetujuan ke arah ini telah dibuat dalam pertemuan ringkas antara Pak Doktor — Ibrahim Yaakob dan Sukarno — Hatta di Taiping 12 Ogos 1945. Rancangan ini gagal apabila Jepun tiba-tiba menyerah kalah kepada pihak berikat pada 14 Ogos, berikutan pengeboman Hiroshima dan Nagasaki pada 6 dan 9, Ogos dan Sukarno pula terus menisytiharkan kemerdekaan Indonesia pada 17 Ogos, 1945. KERIS pun bubar begitu saja.

Dalam bulan September 1945, pihak Inggeris kembali ke Tanah Melayu dan melaksanakan pentadbiran tentera iaitu British Military Administration (BMA). Berikutannya, pada 17 Oktober, 1945, parti politik Melayu yang pertama selepas Perang Dunia Kedua telah diasaskan di peringkat kebangsaan, iaitu Parti Kebangsaan Melayu Malaya (PKMM). Pengasasannya dibuat oleh Muktaruddin Lasso, dan Pak Doktor mengambilalih pucuk pimpinan PKMM beberapa bulan kemudian apabila Mukhtaruddin Lasso menghilangkan diri. Di bawah pimpinan Pak Doktor sebagai Yang DiPertua Parti, beliau menegaskan identiti PKMM sebagai parti yang perjuangannya bertapakkan bumi Semenanjung Tanah Melayu dan untuk penduduk-penduduk Semenanjung Tanah Melayu. Semboyan dan seruan-seruan parti telah tidak lagi 'kesatuan' dengan Indonesia, tetapi telah menjadi "contohi semangat Indonesia berjuang untuk kemerdekaan" demi "membela hak keadilan putera Melayu" serta "kemerdekaan bangsa dan tanahair".²⁹

Pada 10 Oktober, 1945 pihak Inggeris telah mengisytiharkan gagasan Malayan Union. Kertas putihnya telah diedarkan pada 22 Januari, 1946. Di dalamnya terdapat dua cadangan yang telah mencetuskan pergolakan politik Melayu Semenanjung dan menyatupadukan pergerakan-pergerakan Melayu Semenanjung. Pertama, Sultan-sultan dan raja-raja Melayu kehilangan kuasa politik dan kedua penduduk bukan Melayu diberi peluang yang seluas-luasnya untuk mendapatkan kerakyatan negara ini. Ekoran daripada bantahan yang meluas di kalangan orang-orang Melayu, dengan daya pimpinan Dato' Onn b. Jaafar dan sokongan raja-raja Melayu, Kongres Parti-parti Politik Melayu yang pertama telah diadakan di Kelab Sultan Sulaiman, Kuala Lumpur pada 1 hingga 4 Mac 1946. Matlamat Kongres ini ialah untuk menyatupadukan rakyat dan raja-raja Melayu dan menuntut penghapusan Malayan Union. PKMM yang dipimpin oleh Pak Doktor, sebagai Yang DiPertuanya,

merupakan pergerakan politik Melayu yang terbesar yang turut sama hadir.³⁰

Kongres telah bersetuju untuk bersatu dalam satu pertubuhan dan Pertubuhan Kebangsaan Melayu Bersatu (PEKEMBAR) atau United Malays National Organisation (UMNO) telah ditubuhkan pada 11 Mei, 1946. Dato' Onn telah dipilih sebagai Presiden yang pertama.³¹ Bagaimanapun PKMM dengan semboyannya 'Merdeka' telah mengambil keputusan untuk keluar dari PEKEMBAR dalam bulan Julai, 1946. PKMM menganggap PEKEMBAR dengan semboyannya 'Hidup Melayu', dipimpin oleh orang-orang Melayu yang pro-Inggeris dan pro-feudal adalah terlalu mengalah dan bertolakansur dengan pihak Inggeris sehingga sanggup pula melambatkan kemerdekaan. Ekorannya, pada 22 Februari 1947, PKMM di bawah pimpinan Pak Doktor telah membentuk Pusat Tenaga Rakyat (PUTERA) yang menyatukan pergerakan-pergerakan Melayu yang menentang pendirian PEKEMBAR dan sehaluan dengan PKMM dalam menuntut kemerdekaan penuh dan serta merta dari Inggeris. Mereka ini dipopularkan sebagai 'pejuang-pejuang nasionalis berhaluan kiri'. Pada 2 Disember, 1947 PUTERA juga telah bergabung dengan All-Malaya Council of Joint Action (AMCJA) iaitu satu gabungan pergerakan-pergerakan politik bukan Melayu yang telah dibentuk setahun sebelumnya, iaitu Disember, 1946. Gabungan PUTERA-AMCJA ini bukan sahaja merupakan gabungan pergerakan politik Melayu dan bukan-Melayu yang pertama di tanahair ini tetapi gabungan ini juga bersatu di bawah pimpinan Pak Doktor dan menerima konsep dan idea 'Kebangsaan Melayu' dan 'Hak Ketuanan Melayu' Pak Doktor yang menjadi dasar-dasar asas perjuangan PUTERA. Pak Doktor juga telah dilantik sebagai Pengerusi Majlis Bergerak Serentak PUTERA-AMCJA.³² Sebagai pemimpin gabungan PUTERA-AMCJA ini beliau telah mengetuai perwakilan Tanah Melayu ke Persidangan Bangsa-

30

Shaharom Hussain, *op. cit.*, h. 151-160.

31

Ibid., h. 158-159.

32

Saliha, *op. cit.*, h. 19-25. Tan Cheng Lock, yang menjadi Pengerusi AMCJA, juga telah mengulas bahawa "The PUTERA-AMCJA Alliance represents the most progressive, public spirited and dynamic elements of the different communities in the Malayan population who take their stand on the solid rock of national cause of Malaya as a united whole. They have completely identified themselves with the vital and practicable idea of patriotic cause of creating a common nationality for Malaya with its citizens devoted exclusively to the interests and welfare of this country". "Tan Cheng Lock's Papers", Arkib Negara, Item 14.

bangsa Asia di New Delhi dalam bulan Mac-April, 1947.³³ Persidangan ini mendokong aspirasi bangsa-bangsa Asia yang sedang menuntut kemerdekaan pada waktu itu dan bertujuan mengeratkan perhubungan antarabangsa di kalangan mereka. Dalam persidangan ini juga Pak Doktor telah dilantik menjadi seorang anggota Jawatankuasa Perhubungan Bangsa-bangsa Asia mewakili rantau ini.³⁴

Satu persidangan gabungan PUTERA-AMCJA telah diadakan pada 4-7 Julai, 1947 bagi menggubal sebuah perlembagaan untuk menggantikan cadangan Malayan Union oleh Inggeris. Perlembagaan ini dikenali sebagai Perlembagaan Rakyat atau *The Peoples' Constitution of Malaya*. Unsur-unsur utama perlembagaan ini merangkumi hak-hak demokrasi rakyat, pemerintahan beraja yang berperlembagaan dan konsep 'Hak Ketuanan Melayu' serta konsep 'Kebangsaan Melayu' yang diperjuangkan oleh Pak Doktor.³⁵ Bagaimanapun pihak Inggeris terus menolak cadangan perlembagaan oleh PUTERA-AMCJA ini dan menampakkan sikap mereka yang lebih menggalakkan PEKEMBAR. Sebagai satu tindakbalas, Jawatankuasa Kempen Perlembagaan PUTERA-AMCJA telah menganjurkan rapat-rapat umum dan hartal di seluruh negara. Hartal-hartal itu dilangsungkan pada 19 Oktober, 1947 tetapi gagal mendapat sokongan menyeluruh dari rakyat dan gagal mengubah pendirian Inggeris. Kegagalan ini banyak disebabkan oleh anggapan umum bahawa pergerakan kiri ini dipengaruhi oleh golongan komunis dan terlalu pro-Indonesia.

Serentak dengan kegiatan Pak Doktor dalam konteks gabungan PUTERA-AMCJA, di peringkat PKMM-PUTERA pula, Pak Doktor bersama dengan Mudir Ma'ahad Al-Ihya Assyarif di Gunung Semanggul, Ustaz Abu Bakar Al-Bakir, telah berjaya menganjurkan Persidangan Ekonomi-Agama Se Malaya di Ma'ahad tersebut pada 22-24 Mac, 1947. Persidangan ini telah menubuhkan Pusat Perekonomian Melayu Se-Malaya (PEPERMAS) dan Majlis

33

"Persidangan itu dipengerusikan oleh Pandit Jawaharial Nehru ... MIC (Malayan Indian Congress) telah diminta oleh Kongres Kebangsaan India untuk menjadi perantaraan menjemput parti-parti politik di Tanah Melayu untuk bersama-sama hadir dalam persidangan itu. Antara yang dijemput itu ialah UMNO, Parti Kuomintang, Malayan Democratic Union, Parti Komunis Malaya, PKMM, Ceylon Federation Malaya dan Gabungan Persekutuan Kaum Buruh Serata Malaya", Shaharom, *op. cit.*, h. 443.

34

Burhanuddin, *Agama dan Politik*, h. 7.

35

Saliha, *op. cit.*, h. 32; Firdaus, *op. cit.*, h. 95-6.

36

Saliha, *op. cit.*, h. 25-29.

Islam Tertinggi Se-Malaya (MATA), PEPERMAS bertujuan untuk membantu serta memajukan perekonomian orang-orang Melayu tetapi tidak berjaya mengatasi masalah-masalah kekurangan modal dan kelemahan kemahiran. Sebaliknya MATA lebih berjaya dari segi matlamatnya yang dibentuk untuk merealisasikan cita-cita aliran pergerakan reformis Islam di Tanah Melayu. Kegiatan-kegiatan MATA meliputi bidang-bidang pendidikan, penyebaran ajaran Islam, penterjemahan dan penerbitan bahan-bahan rujukan Islam, kebajikan bagi golongan wanita, muda-mudi dan orang-orang asli, kewangan dan perundangan Islam. Mungkin yang terpenting dalam usaha-usaha MATA ini ialah penubuhan Lembaga Pendidikan Rakyat (LEPIR) yang menumpu kepada usaha-usaha memaju serta menjamin mutu pengajaran, khususnya pengajaran agama Islam, di sekolah. Bagaimanapun tuntutan MATA supaya sultan dan raja-raja Melayu menyerahkan semua kuasa mereka di bidang keagamaan kepada satu badan ulama pusat dan supaya wakil-wakil ulama Islam dilantik ke badan-badan eksekutif dan badan-badan penggubal dasar kerajaan telah tidak mendapat perhatian pihak pemerintah.³⁷

Penglibatan Pak Doktor dalam MATA ini juga telah mendorong kegiatan MATA ke arah yang lebih politik dengan pembentukan *Hizbul Muslimin* pada 14 Mac, 1948 di bawah naungan MATA. Dalam inisiatif ini Pak Doktor telah diberikan sokongan bulat oleh Ustaz Abu Bakar Al-Bakir dan Ustaz Abd Rab Tamimi.³⁸ Dasar perjuangan *Hizbul Muslimin* ini ialah atas "Islam semata-mata bagi mencapai kemerdekaan bangsa Melayu yang berdaulat, menciptakan masyarakat berdasarkan Islam dan mencapai Tanah Melayu *Darul Islam*."³⁹ Sokongan terhadap *Hizbul Muslimin* di kalangan umat Melayu-Islam mengemparkan politik kebangsaan tanahair dan bertepatanlah dengan perhatian Dato' Onn mengenai turunnya bahaya dari Gunung Semanggul.⁴⁰

37

Lihat Nabir bin Haji Abdullah, *Maahad Il Ihya Assyariff, Gunung Semanggul 1934-1959*, Kuala Lumpur: Jabatan Sejarah, Universiti Kebangsaan Malaysia, 1976, untuk meninjau perincian tentang matlamat-matlamat dan kegiatan-kegiatan badan-badan yang dianjurkan dan dipimpin bersama oleh Pak Doktor ini. Lihat juga Firdaus, *op. cit.*, h. 38-42.

38

Menurut Firdaus juga lebih kurang 5,000 orang dari seluruh Tanah Melayu dan Singapura telah menghadiri majlis pelancaran *Hizbul Muslimin* ini. *Ibid.*, h. 43.

39

Nabir, *op. cit.*, h. 170.

40

Shaharom, *op. cit.*, h. 216.

Kegiatan-kegiatan politik Pak Doktor ini bagaimanapun telah lagi sekali terbeku. Kalau dulunya terbeku disebabkan oleh Perang Dunia Kedua, sekarang terbeku pula oleh pelaksanaan undang-undang darurat yang telah diluluskan oleh Majlis Mesyuarat Undangan Persekutuan pada 5 Julai, 1948 dan dikuatkuasakan pada 23 Julai, 1948. Alasan utama pelaksanaan ini ialah huru-hara yang dicetuskan oleh tindakan Parti Komunis Malaya menentang secara kekerasan penguatkuasaan Perlembagaan Persekutuan dalam bulan Februari, 1948. Parti-parti politik yang dicap komunis atau kiri telah diharamkan dan pemimpin-pemimpin mereka ditangkap. Ini termasuklah juga PKMM dan Hizbul Muslimin. Pak Doktor bagaimanapun, terlepas di penangkapan awal ini dan beliau telah kembali menetap di Singapura.⁴¹

Di Singapura Pak Doktor telah ditangkap dan dipenjarakan oleh pemerintah Inggeris kerana penyertaan beliau dalam perarakan membantah pemerintahan Inggeris dalam bulan Disember, 1950. Perarakan ini telah dicetuskan oleh peristiwa Nadhrah atau Maria Hertogh yang mana Pak Doktor adalah juga salah seorang ahli Jawatankuasa Bertindak Nadhrah yang telah ditubuhkan oleh masyarakat Melayu Singapura untuk tujuan mempertahankan kedudukan Nadhrah dalam masyarakat Islam. Pak Doktor telah dipenjarakan di Pulau Sekijang berhampiran dengan Singapura dan dibebaskan di awal tahun 1952 tetapi dengan syarat beliau tidak melibatkan diri dalam sebarang kegiatan politik. Dengan sekatan ini dan pelaksanaan undang-undang darurat di Tanah Melayu, Pak Doktor telah menumpukan perhatian beliau kepada kedokteran Homeopathinya.⁴²

KEGIATAN-KEGIATAN POLITIK 1955-1969

Di tahap pertama dalam penglibatan dan kegiatan politik Pak Doktor di tanahair, iaitu antara tahun-tahun 1939-1950, kita dapati bahawa intipati matlamat-matlamat prinsip perjuangannya yang utama melalui berbagai-bagai badan sosial dan politik yang beliau asaskan dan pimpin ialah pertama, menyatupadukan penduduk Tanah Melayu dengan konsep 'Kebangsaan Melayu' dan prinsip 'Hak Ketuanan Melayu' atas dasar 'keadilan sejagat' dan kedua, menuntut kemerdekaan daripada penjajah Inggeris serta mengasaskan pemerintahan sendiri berlandaskan ciri-ciri keperibadian Melayu yang berteraskan kepada Islam. Bagaimanapun, dengan pelaksana-

41

Saliha, *op. cit.*, h. 31.

42

Lihat, *Ibid.*, h. 30-31 dan Firdaus, *op. cit.*, h. 117-118.

an Perlembagaan Persekutuan Tanah Melayu, 1948, Pak Doktor menerimanya sebagai *fait accompli* dan meneruskan perjuangan politiknya dalam keadaan baru yang berdasarkan kepada lunas-lunas yang telah ditentukan oleh Perlembagaan tersebut. Pada tahap kedua dalam kegiatan-kegiatan politik Pak Doktor ini pula, beliau menumpukan kepada perjuangan mengekalkan dan mendaulatkan prinsip 'Hak Ketuanan Melayu' yang melibatkan asas keislaman negara, bahasa dan teras identiti negara, serta konsep 'Kebangsaan Melayu' yang beliau yakini sebagai intipati kemerdekaan yang sewajarnya bagi negara ini.

Kehadiran kembali beliau dalam arena politik tanahair, bermula dengan penyertaan beliau sebagai penceramah utama dalam kursus politik anjuran Pemuda UMNO Pontian pada 6 Ogos, 1954. Bagaimanapun, pada tahun-berikutnya, iaitu pada 8 April, 1955, Pak Doktor telah turut menganjur dan hadir dalam Kongres Pemuda Melayu Se Malaya yang merupakan sebuah persidangan anti-UMNO. Pak Doktor juga telah mempengaruhi isi kandungan 'Sumpah Pemuda' dan resolusi-resolusi Kongres yang kemudiannya dihasilkan.⁴³ 'Sumpah Pemuda' dan resolusi-resolusi ini selaras dengan dasar-dasar serta matlamat-matlamat perjuangan politik Pak Doktor. Kongres ini juga telah melantik Pak Doktor sebagai Pengerusi Jawatankuasa Pemandu Kongres Pemuda dan sebagai wakil mereka ke Persidangan Afro-Asia di Bandung, Indonesia dalam bulan yang sama.

Di Bandung ini, Pak Doktor berpeluang memperbaharui hubungannya dengan beberapa pemimpin Asia yang pernah ditemuinya di Persidangan Bangsa-bangsa Asia, New Delhi dalam bulan Disember 1947 dahulu. Sekembalinya dari Bandung, tanpa menganggotai sebarang parti politik, beliau mengambil bahagian aktif dalam kempen pilihanraya kebangsaan yang pertama yang berlangsung pada bulan Julai, 1955, atas nama Barisan Kebangsaan Melayu yang telah dibentuk oleh Kongres Pemuda Melayu Se Malaya. Pendirian beliau pada waktu itu ialah mengkritik apa yang beliau anggap sebagai kelemahan-kelemahan perjuangan UMNO dan Parti Negara, dan membantah beberapa peraturan pilihanraya yang beliau anggap sebagai tidak memenuhi cita-cita rakyat demokrasi. Berikutnya pada 11 November, 1955 beliau turut melancarkan Parti Rakyat Malaya (PRM) dan beliau telah diundang memberikan pidato pada 24 Disember 1955 semasa Parti itu melangsungkan

43

Saliha, *op. cit.*, h. 33-34.

kongres pertamanya.⁴⁴

Jelasnya, semenjak Pak Doktor keluar dari tahanan Inggeris kerana penyertaan beliau dalam peristiwa rusuhan Nadhrah di Singapura itu, beliau tidak menganggotai atau memimpin mana-mana parti politik yang ada pada waktu itu. Beliau, bagaimanapun, telah turut-serta dalam pembentukan PRM dan menerima perantaraan PRM sebagai Penasihat Parti tetapi tidak pula menjadi anggota parti. Walaupun begitu, pengaruh beliau di kalangan anggota-anggota PRM adalah besar sehinggakan kebanyakan isu-isu dan keputusan parti dirujuk dulu kepada beliau sebelum dirumuskan dan dilaksanakan.⁴⁵

Meneliti kembali keadaan tiada berparti beliau pada jangka-masa ini, mungkin satu dari sebabnya ialah tiadanya parti yang sesuai dengan jiwa beliau yang menuntut perjuangan mendaulatkan keperibadian Melayu yang berteraskan kepada Islam. Parti Islam Se Tanah Melayu (PAS) pada waktu itu mempunyai imej sebagai sebuah pergerakan agama yang konservatif sedangkan Pak Doktor masih kekal dalam anggapan umum sebagai seorang nasionalis kiri. Atau, mungkin juga keadaan tiada berparti beliau itu merupakan strategi penerusan perjuangan politik beliau seperti yang pernah beliau ucapkan kepada Bosetamam ketika menolak menjadi ahli Parti Rakyat, iaitu supaya,

Saya [Pak Doktor] boleh memainkan peranan yang penting untuk mengembelingkan golongan agama dari kalangan kawan-kawan lama kita yang sudah ada badannya dengan golongan nasionalis, juga dari kawan-kawan lama kita, yang nanti diharapkan mendukung partai baru itu [Parti Rakyat Malaya].⁴⁶

PAS yang pada waktu ini merupakan parti politik Melayu yang terbesar selepas UMNO telah mengalami kekalahan teruk dalam pilihanraya pertama 1955 dengan hanya memenangi satu kerusi. Kelemahan-kelemahan utama PAS pada waktu ini ialah tiadanya kepimpinan yang berwibawa dan ketidaktetapan jentera parti.

44

Ibid., h. 34-35. Teks pidato Pak Doktor ini pula terdapat dalam kumpulan tulisan dan ucapan Pak Doktor yang disusun oleh Kamarudin Jaffar, *Dr. Burhanuddin Al-Helmi: Politik Melayu dan Islam*, Kuala Lumpur: Yayasan Anda, 1980, h. 129-144. Isi kandungan pidato ini ialah sebagaimana kata Pak Doktor di awal pidatonya, "... ini adalah suatu peluang saya menyampaikan ulangan perasaan hati dan cita-cita perjuangan saya selama ini kepada rakyat yang dalam Partai Rakyat khasnya dan rakyat yang mendiami Semenanjung Tanah Melayu ini amnya."

45

Saliha, *op. cit.*, h. 34-35. Lihat juga Ahmad Boestamam, *op. cit.*, h. 54-57.

46

Ahmad Boestamam, *op. cit.*, h. 47-48.

Dalam anggota-anggota parti menganalisa kekalahan ini, Ahmad Azam Hanafiah (ketika itu Pesuruhjaya PAS Trengganu), Abd. Wahab Noor dari Bagan Serai dan Haji Ahmad Khayyat Setiawan iaitu bekas anggota PKMM dari golongan agama, telah mengusulkan kepada parti supaya PAS menjemput kepimpinan Pak Doktor. Usul ini telah diterima setelah dibahas dan diperhalusi. Pada ketika ini Pak Doktor masih menetap di Singapura, di kawasan yang bernama Kampung Pacitan. Dengan itu delegasi PAS yang dianggotai oleh ketiga anggota tersebut telah ke Singapura menemui Pak Doktor. Hasilnya, Pak Doktor telah bersetuju menjadi anggota PAS pada 14 Disember, 1956 dan dilantik menjadi Yang DiPertua Agung PAS dalam Mesyuarat Agung Tahunannya yang ke-5, pada 25 Disember, 1956.⁴⁷

Penceburan Pak Doktor ke dalam PAS pada tahap ini telah menimbulkan berbagai-bagai reaksi di kalangan pemerhati dan ahli politik tanahair mengenai arah, motif dan tujuan politik beliau. Reaksi-reaksi ini setengah-setengahnya memandang baik terhadap langkah Pak Doktor ini, setengah-setengahnya pula memandang serong dengan menganggap beliau sebagai oportunist politik yang mengambil kesempatan dari kelurusan ulamak-ulamak dan lebai-lebai yang ramai menganggotai PAS dan setengah-setengah yang lain menyesali langkah Pak Doktor ini sebagai membazir daya kepimpinan beliau di dalam satu gerakan politik yang mereka anggap tidak berpotensi.⁴⁸ Bagaimanapun, perkembangan berikutnya membuktikan bahawa perlantikan Pak Doktor ini tidak dapat dinafikan telah memberi nafas baru kepada PAS. PAS seperti telah mendapat dahan tempat bergantung kerana Pak Doktor bukan sahaja tokoh kebangsaan tetapi juga seorang tokoh antarabangsa yang dikenali khususnya di kalangan pemimpin-pemimpin negar-negara Afro-Asia. Bagi Pak Doktor pula, PAS adalah pergerakan Melayu yang mempunyai kemampuan politik yang besar di tanahair ini, sebagaimana kata beliau,

... orang lupa bahawa pak-pak lebai itu ialah rakyat juga, rakyat dalam masyarakat kolonial. Ia merupakan satu force, satu tenaga, di dalam menentang penjajahan dalam perjuangan kemerdekaan.⁴⁹

47

Temubual dengan Datuk Haji Hassan Adli, 20-25 April, 1986, dan lihat juga Saliha Haji Hassan, "Dr. Burhanuddin Al-Hulaimi: The Ideals of a Malay Nationalist", *Malaysia In History*, XVII: 1 (Jn 74), h. 1-7.

48

Saliha, "Dr. Burhanuddin Al-Helmi," h. 37-38.

49

Suara Islam, 16 Januari 1957, h. 16.

Bagaimanapun keraguan pandangan umum mengenai Pak Doktor sebagai seorang nasionalis kiri, sebagai seorang sosialis malah komunis dan sebagai seorang pejuang Kesatuan Tanah Melayu dengan Indonesia amat mendalam di kalangan golongan-golongan tertentu dalam PAS.⁵⁰ Maka dalam acara perlantikan rasmi Pak Doktor sebagai Yang DiPertua PAS itu, pihak Pemuda PAS telah menghadiahkan hadiah yang simbolik kepada Pak Doktor iaitu sebuah al-Quran dan undang-undang tubuh PAS yang dibalut dengan bendera PAS yang ketika itu tertulis Allah dan Muhammad di atasnya.⁵¹ Kepercayaan anggota umum PAS terhadap kepimpinan Pak Doktor kemudiannya terbukti dengan kekalnya beliau sebagai Yang DiPertua parti sehingga akhir hayatnya.⁵²

Tugas pertama beliau selepas perlantikan itu ialah memperkemas jentera parti dan menganjurkan Kongres Melayu Yang Kedua dalam bulan Mac, 1957.⁵³ Matlamat Kongres Melayu Yang Kedua ini pula ialah membahas dan menolak dasar kerakyatan *jus soli*, menuntut supaya bahasa Melayu didaulatkan sebagai bahasa rasmi negara dan menegaskan dasar persamaan hak politik bagi semua warganegara. Dalam perkembangan seterusnya PAS juga telah menegaskan prinsip "cintakan cita-cita Islam berdiri di atas bumi pesaka kita ini dengan rupa bangsa dan kebangsaan Melayu", iaitu tiangseri perjuangan Pak Doktor yang tidak berubah-ubah. PAS juga telah menerima dasar-dasar matlamat perjuangan politik Pak Doktor berdasarkan penghujjahan beliau yang mampat

50

Temubual dengan Datuk Haji Hassan Adli, 20-25 April, 1986; Datuk Haji Hassan Adli ialah Ketua Dewan Pemuda PAS pada ketika itu. Beliau menyandang jawatan tersebut selama 5 tahun, 1953-1958.

51

Ibid.

52

"His active leadership of PAS was mainly between 1956 to 1963 although he remained its President until his death in 1969. ... The decision of PAS National Executive to retain Burhanuddin as such was [because of] the charismatic influence that he held over PAS's rank and file. Due to this, the Executive was forced to withdraw plans to replace him as the party President at its 1968 General Assembly in Perlis despite the fact that Burhanuddin was ill and there was complete prohibition placed on his participation in political activities [after his involvement in the abortive 1965 Anti-Malaysia scheme]", Saliha, "Dr. Burhanuddin Al-Helmi", h. 39.

53

"It was reminiscent of the first Kongres Melayu Malaya [which later gave birth to Pertubuhan Kebangsaan Melayu Malaya (PEKEMBAR) or the United Malays National Organisation (UMNO)] held in March, 1946 and attended by all existing Malay movements including PKMM. [It] was convened in protest against the British's scheme of Malayan Union ... under the leadership of the celebrated Malay nationalist, the late Dato' Onn bin Jaafar", *Ibid.*, h. 39

tentang hubungan konsep 'Kebangsaan Melayu' dengan perjuangan menegakkan prinsip-prinsip politik Islam iaitu satu persoalan yang sensitif dalam perjuangan politik PAS.⁵⁴

Kewibawaan kepimpinan beliau adalah satu faktor utama dalam kemenangan PAS yang cemerlang, terutama di negeri-negeri Kelantan dan Terengganu, dalam pilihanraya umum 1959. Seruan yang dilaungkan oleh PAS dalam pilihanraya tersebut ialah bahawa kemerdekaan yang dicapai pada tahun 1957 itu adalah satu kemerdekaan yang tiada bermakna, kosong!, dan "perjuangan kita sekarang ialah mengisi kemerdekaan ini" dengan corak dan kandungan yang dikehendaki oleh rakyat, khususnya rakyat Melayu, iaitu prinsip-prinsip 'Kebangsaan Melayu' dan 'Hak Ketuanan Melayu' itu.⁵⁵ Pak Doktor sendiri telah memenangi kawasan parlimen Besut, Terengganu.

Di sepanjang penyertaannya di Dewan Rakyat (1959-1964), sebagai wakil PAS, prioriti Pak Doktor kekal yang "tugas kebangsaan lebih dari tugas kepartian". Beliau biasanya paling aktif dan berucap dengan panjang lebar mengenai persoalan yang mengait kepada idealisme-idealisme politik beliau. Bagaimanapun usul-usul Parlimen yang diilhamkan oleh beliau seperti usul "supaya rupa bangsa atau kerakyataan Persekutuan Tanah Melayu ini dikenali sebagai 'Melayu' ",⁵⁶ dan usul "supaya Persekutuan Tanah Melayu dipunyai oleh bangsa Melayu dirakamkan dalam Perlembagaan Persekutuan",⁵⁷ tidak pernah mendapat sokongan luar dari wakil-wakil PAS dan parti Negara dan setengah-setengah wakil lain menganggapnya perkauman. Pak Doktor sebaliknya mempertahankan usul-usul tersebut sebagai teras yang akan menjamin kestabilan dan kedamaian politik negara ini. Keyakinan beliau juga ialah "samada diterima atau tidak itu adalah menjadi sejarah apa yang saya perjuangkan dalam Parlimen ini" dan "kerana kita memperjuangkan di zaman penjajahan dengan susah dan payah maka dalam masa kita seperti ini (merdeka, berdemokrasi dan ber-

54

Ibid., h. 40. Perbincangan yang lebih terperinci mengenai ideologi parti PAS semasa kepimpinan aktif oleh Pak Doktor juga terdapat dalam Funston, *op. cit.*, h. 140-145

55

Manisfesto Pilihanraya PAS, 1959.

56

Dewan Rakyat (Parliamentary Debates), Official Report, Vol. II, No. 50, Col. 5300.

57

Ibid., Vol. IV, No. 14, Col. 1515.

pemerintahan sendiri) kita hendak benamkan sahaja maksud kita yang asal itu, saya berasa tidak menunaikan kewajipan saya ...”⁵⁸

Dalam persidangan Dewan Rakyat pada 18 Oktober, 1961 pihak kerajaan telah mencadangkan secara rasmi tentang pembentukan Malaysia yang mengandungi semua negeri-negeri Semenanjung Tanah Melayu, Singapura, Brunei dan Wilayah-wilayah Borneo Utara dan Sarawak. Pak Doktor menyokong cadangan tersebut atas dasar semangat konsep ‘Melayu Raya’ dan dengan syarat dipersetujui oleh negeri-negeri dan wilayah-wilayah berkenaan serta diperkenan oleh Persidangan Raja-raja Melayu. Pak Doktor juga cuba mengusulkan supaya gagasan Malaysia itu diperluas untuk merangkumi keseluruhan dunia Melayu dengan menjemput sama penyertaan Indonesia dan Filipina.⁵⁹ Usul ini ditolak oleh Dewan, dan ditolak bagi kali kedua apabila Pak Doktor mengusulkannya semula pada 1 Mei, 1962. Pak Doktor membantah pandangan kerajaan bahawa usul seperti itu akan menyebabkan hubungan tegang dengan negara-negara berkenaan. Sebaliknya, Pak Doktor berpandangan bahawa ia akan membawa kepada persahabatan yang lebih erat berdasarkan persahabatan yang sudah ada. Ia akan mencapai salah satu lagi idealisme politik Pak Doktor iaitu konsep “perahu lalu kiambang bertaut.”⁶⁰

Apabila Brunei tidak mahu menyertai Malaysia, Filipina membantah kemasukan wilayah tertentu Sabah, Indonesia melancarkan ‘Ganyang Malaysia’ (dan kemudian pemisahan Singapura dari Malaysia dalam tahun 1965), Pak Doktor meletakkan beban tanggungjawab memecahbelahkan dunia Melayu ke atas bahu pemerintah Perikatan yang memahami konsep dan semangat Melayu Raya.⁶¹

Pak Doktor mengistilahkan kesilapan ini sebagai,

Kokok kata ayam
Kicau kata murai
sudah bengkok dek menganyam
salah dari mula

58

Ibid., Vol. III, No. 18, Col. 1638.

59

Ibid., Vol. III, No. 18, Col. 1638.

60

Ibid., Vol. IV, No. 5, Col. 632.

61

Saliha, “Dr. Burhanuddin Al-Helmi,” h. 47.

Di akhir penggal beliau sebagai Ahli Dewan Rakyat ini, beliau telah terbabit pula dalam satu kes pecah amanah yang menyebabkan beliau tidak layak menjadi calon dalam pilihanraya 1964. Kes ini melibatkan 7 orang pengarah Malayan-German Shipping Company yang mana beliau adalah salah seorang daripadanya. Dalam satu surat peribadi beliau bertarikh 19 November 1963, Pak Doktor ada menyatakan kemungkinan kes ini sengaja dipergunakan oleh 'golongan tertentu' untuk menghalang beliau daripada menyertai pilihanraya umum 1964 dan meneruskan perjuangan ke arah idealisme politik beliau.⁶² Dengan itu, berakhirlah penglibatan politik beliau seterusnya di Dewan Rakyat negara ini.

Kehampaan beliau terhadap dasar dan tindak tanduk pemerintahan Perikatan ini adalah faktor utama yang menyeret beliau kepada menyertai gagasan menubuhkan kerajaan buangan pada tahun 1965, bersama-sama Ishak Hj. Mohammad, Dato' Raja Abu Hanifah dan Aziz Ishak. Dalam gagasan ini juga Pak Doktor dianggap sebagai mewakili golongan politik Melayu aliran Islam. Rancangan ini telah terbongkar sebelum sempat Pak Doktor serta rakan-rakannya berlepas ke tempat tujuan mereka iaitu Karachi, yang ketika itu kerajaannya dipimpin oleh Parti Rakyat Pakistan atau 'Pakistan People's Party, (PPP), yang mereka anggap sebagai mempunyai dasar perjuangan yang sama.⁶³ Pak Doktor telah ditahan di bawah Akta Keselamatan Negara pada 18 Januari, 1965 dan telah dibebaskan pula kira-kira setahun kemudian iaitu pada 14 Mac, 1966. Bagaimanapun beliau telah dikenakan syarat-syarat yang melarang beliau terlibat dalam sebarang kegiatan politik.⁶⁴

Selepas peristiwa tahanan ini, kesihatan beliau bertambah buruk. Dalam tahun 1968, kerajaan Malaysia di bawah pimpinan Perdana Menteri YTM Tunku Abdul Rahman Putra Al Haj telah memberikan jasabainya untuk mendapatkan rawatan perubatan bagi Pak Doktor di Australia. Berikutnya pada 22 September, 1969 pihak Kerajaan telah menarik balik syarat-syarat yang dikenakan ke atas Pak Doktor dan membenarkannya mengambil bahagian semula dalam politik tanahair. Pada 10 Oktober, 1969 Pak Doktor meninggal dunia di rumah isterinya yang akhir, Puan Cik Suri bt. Yahaya di Taiping, Perak.⁶⁵

62

Surat peribadi Pak Doktor kepada Hassan Adli, bertarikh 29 November, 1963

63

"The PPP remains today Pakistan's only populist party. Its policies are four pronged: Islam is our religion; socialism is our economy; democracy in our politics; the people are our source of power", *Asiaweek*, April 27, 1986, p. 27.

64

Saliha, "Dr. Burhanuddin Al-Helmi", h. 42.

65

Loc. cit.

Pak Doktor telah kekal sebagai Yang Di Pertua Agung PAS semenjak beliau dilantik pada tahun 1956 itu sungguhpun beliau tidak lagi pemimpin *de facto* parti itu semenjak 1965 iaitu tahun beliau ditahan. Dari segi dasar dan matlamat perjuangan politiknya juga, Pak Doktor tetap setia sepanjang hayatnya kepada idealisme-idealisme politik beliau. Perjuangan politik beliau di tahap 1955-1969 ini juga adalah perjuangan tahap akhir dalam merealisasikan idealisme politik beliau itu iaitu tahap perjuangan mengisi kemerdekaan dengan cita-cita Islam yang tegak di atas rupa bangsa Melayu. Bagi Pak Doktor, semenjak kejatuhan Melaka, pembelaan ke atas nasib Bangsa Melayu di tanahair ini haruslah melalui tiga tahap iaitu seperti pantunnya di Kongres Melayu Melaka, 1946:

Di atas robohan Kota Melaka
Kita bangunkan jiwa merdeka
Bersatu padulah segenap baka
Membela hak keadilan pesaka

Tahap pertama ialah membangunkan kesedaran politik bangsa ke arah mengembalikan kedaulatan dan kemerdekaan bangsa dan tanahair. Tahap kedua ialah menyatupadukan keseluruhan rakyat ini dalam satu semangat kebangsaan iaitu 'Kebangsaan Melayu' dan seterusnya tahap ketiga iaitu mendaulatkan 'Hak Ketuanan Melayu' berdasarkan keadilan sejarah dan keadilan politik, negara ini.⁶⁶

IDEALISME-IDEALISME POLITIK⁶⁷

Daripada pengenalan latarbelakang keluarga, pengalaman pendidikan dan sosialisasi awal beliau, seterusnya membawa kepada dasar, matlamat dan corak kegiatan politik beliau, jelaslah bahawa Pak Doktor sebagaimana yang beliau sendiri tegaskan, "saya tetap seorang nasionalis dan putra Islam."⁶⁸ Jelaslah bahawa tiada keraguan yang Pak Doktor bukanlah seorang sosialis dan bukanlah seorang penyokong ideologi komunis, apatah lagi seorang penganut ideologi komunis seperti yang pernah diperkatakan oleh setengah-setengah anggapan umum terhadap beliau. Pak Doktor adalah

66

Ibid., h. 31.

67

Lihat juga Saliha, "Dr. Burhanuddin Al-Hulaimi: The Ideals of A Malay Nationalist" dan Saliha Hj. Hassan, "Dr. Burhanuddin Al-Hulaimi: Cita-cita seorang Nasionalis Melayu", *Nadi Insan*, Oktober 1979, h. 8-11.

68

Dewan Rakyat (Parliamentary Debates), Official Report; Vol. II, No. 50, Col. 5483.

seorang penganut Islam yang jelas mengenai kewajipan politik dan sosialnya terhadap masyarakat Islam. Beliau juga adalah dari golongan penganut Islam yang gigih dan tekun menunaikan kewajipan politik dan sosialnya ini.

Perkaitan dan keselarasan dalam fahaman Pak Doktor mengenai hubungan perjuangan kebangsaannya dan kehendak Islam sentiasa diulang-ulangkan penjelasannya samada dalam ucapan-ucapan dan ceramah-ceramah atau dalam penulisan-penulisan beliau. Antaranya dapat dilihat dalam koleksi yang telah diusahakan oleh Kamarudin Jaafar, *Dr. Burhanuddin Al Helmy: Politik Melayu dan Islam* (1980). Yang paling berkenaan dari segi aspek perjuangan Pak Doktor menegakkan "cita-cita Islam berdiri di atas bumi pesaka kita ini" ialah *Perjuangan Kita* (1946), *Falsafah Kebangsaan Melayu* (1954), *Ideologi Politik Islam* (1957) dan ucapan akhir beliau di Mesyuarat Agong PAS ke-12, 1964. Tidak termuat di dalam koleksi ini tetapi juga berkaitan dengan soal hubungan antara perjuangan kebangsaan dan kehendak Islam ialah ucapan Pak Doktor genap setahun sebagai Yang DiPertua PAS, dalam Mesyuarat Agong PAS Yang ke-6, 1957. Secara keseluruhannya, jelas bahawa idealisme-idealisme politik Pak Doktor dan perjuangan serta kegiatan politik beliau ke arah merealisasikan idealisme-idealisme ini sentiasa terasas dan berpandu kepada kesedaran agama.

Idealisme-idealisme politiknya ini pula diperjuangkan menurut kesesuaian dengan perkembangan politik dalam masyarakat tanah-air. Tahap-tahap yang dilalui ini bermula dengan keperluan asas untuk membangunkan jiwa ingin merdeka, memerintah sendiri, di kalangan umat Melayu. Ini ikuti dengan usaha menyatupadukan jiwa-jiwa yang telah disedarkan dan telah tahu harga diri itu dalam satu pergerakan yang berkesan dan mampu untuk menentukan rupa bangsa dan asas-asas pemerintahannya sendiri. Ini adalah ciri-ciri kegiatan-kegiatan politik Pak Doktor sebelum terlaksananya Perlembagaan Persekutuan, 1948. Pemusatan kegiatan-kegiatan ini ialah anti-penjajahan khususnya anti-penjajah Inggeris. Bagi Pak Doktor sebarang kesan penjajahan di dalam orientasi intelek, pandangan falsafah dan perlakuan ethika sesuatu kumpulan manusia adalah dianggapnya jijik. Ini dianggapnya sebagai 'penjajahan halus'. Dengan itu, beliau memperjuangkan 'konsep nasionalis tulen' yang bermakna kemerdekaan dan kedaulatan yang tulen baik dari segi zahir maupun batinnya, di mana kebudayaan dan orientasi intelek sekumpulan manusia itu hanya mencerminkan identiti nasionalnya yang tersendiri. Tema beliau yang utama ialah *Kebangsaan Melayu*, *Hak Ketuanan Melayu*, dan *Melayu Raya*. Konsep Kebangsaan Melayu beliau tidaklah berdasarkan kepada bangsa keturunan tetapi:

tiap-tiap seorang daripada apa puak atau bangsapun yang telah putus atau memutuskan perhubungan dan pertaliannya dengan kebangsaan asalnya lalu menumpukan taat setianya serta memenuhkan syarat dan kehendak kebangsaan Melayu maka jadilah ia berkebangsaan Melayu menurut istilah politik.⁶⁹

Dengan lain perkataan barang siapa yang memilih untuk taat setia kepada Tanah Melayu dan berusaha ke arah mencapai serta merealisasikan aspirasi nasionalnya, adalah dianggap sebagai menghayati konsep 'Kebangsaan Melayu' dalam ertikata politiknya. Oleh itu, 'Melayu' hanyalah suatu istilah politik yang memberikan identiti kebangsaan kepada warganegara Tanah Melayu sebagai menghormati bumiputeranya yang asal iaitu 'Melayu'. Sebaliknya:

Tidak dapat dimasukkan seorang baka Melayu kepada Kebangsaan Melayu jika seseorang itu telah memutuskan daripada Kebangsaan Melayu dengan pilihannya sendiri dengan cukup keterangannya pula.⁷⁰

Jelaslah bahawa 'Kebangsaan Melayu' menurut Pak Doktor itu adalah patriotisme yang unggul terhadap Tanah Melayu tanpa menghiraukan perbezaan keturunan dan bangsa. Ia merupakan *asimilasi politik* terhadap kaum pendatang supaya Tanah Melayu mempunyai identiti dan keperibadian yang jelas dan tersendiri di dunia antarabangsa. Seterusnya, Pak Doktor memperjuangkan supaya kewarganegaraan negara ini dinamakan 'Melayu'. Nama ini tidak seharusnya mempunyai sebarang implikasi keturunan tetapi hanya nama rasmi kewarganegaraan Tanah Melayu.

Bagi Pak Doktor, konsep kewarganegaraan 'Melayu' dan idealnya mengenai 'Kebangsaan Melayu' adalah jauh sama sekali dari tujuan mencetuskan permusuhan dan sengketa antara kaum. Sebaliknya ia adalah bertujuan untuk menjadi asas kepada satu perpaduan nasional yang unggul. Beliau tidak memperjuangkan dengan niat buruk terhadap cara hidup dan sifat-sifat peribadi bukan-bumiputera. Malah beliau menegaskan bahawa:

penukaran kebangsaan itu tidaklah turut bertukar darah baka dan bangsa keturunan sesuatu kaum kerana perkara ini termasuk di dalam kuasa perasaan dan tabii seseorang, tetapi kebangsaan itu termasuk di dalam kuasa undang-undang dan politik.⁷¹

69

Burhanuddin, *Falsafah Kebangsaan Melayu*, h. 79.

70

Loc. cit.

71

Loc. cit.

Jelasnya sekalian sifat peribadi yang diwarisi turun-temurun itu tidak akan berubah oleh suatu perlakuan politik seperti memilih kewarganegaraan. Dengan itu 'Melayu' adalah nama warganegara Persekutuan Tanah Melayu dengan tidak membezakan bangsa keturunan masing-masing. Malah setiap warganegara adalah setia dan kukuh kepada 'Kebangsaan Melayu'.

Selaras dengan kehendak-kehendak ini, Pak Doktor seterusnya memeperjuangkan supaya bahasa dan agama negara ini ialah bahasa dan agama bumiputeranya iaitu Bahasa Melayu dan agama Islam. Pak Doktor sebagai sifatnya seorang Muslim merasakan bahawa adalah saksama jika Islam menjadi agama negara bukan sahaja ia merupakan agama utama bumiputera tetapi juga merupakan satu agama yang toleran terhadap agama-agama lain serta menjamin keadilan dan kebebasan bagi warganegara bukan-Muslim di bidang politik, sosial dan ekonomi. Dengan itu, setiap warganegara adalah terjamin keselamatan dan hak asasi masing-masing.

Pak Doktor menginginkan supaya Persekutuan Tanah Melayu mencerminkan keperibadian dan nilai-nilai bumiputeranya dalam keperibadian atau identiti kebangsaannya. Beliau juga menginginkan supaya ditegaskan di dalam perlembagaan negara bahawa Persekutuan Tanah Melayu ini adalah hak Melayu. Kedaulatan ciri-ciri agama dan kebudayaan bumiputera ini mestilah diakui oleh lain-lain warganegara. Inilah yang dikatakan oleh Pak Doktor sebagai 'Hak Ketuanan Melayu'. Pak Doktor menegaskan ini adalah isu nasional dan bukan isu ras. Ianya diketengahkan dengan tujuan mengelakkan sebarang perselisihan faham di masa-masa akan datang di antara keturunan bumiputera dan keturunan pendatang asing yang telah berkebangsaan Melayu. Sehubungan dengan prinsip ini Pak Doktor menganggap adalah satu keadilan politik jika pihak British memulangkan negara ini ke tangan bumiputeranya. "Manakala balik penjajah ke negerinya bahawa negeri ini dibalikkan kepada tuannya."⁷² Sejalan dengan konsep 'Hak Ketuanan Melayu' ini, Pak Doktor berpendirian bahawa Raja-raja Melayu juga harus dikekalkan kedaulatannya tetapi menerima nasihat daripada Parlimen atau majlis mesyuaratnya "menurut perjuangan kita pada tingkatan sekarang ini ... kedudukan Raja-raja Melayu janganlah disentuh."⁷³

72

Dewan Rakyat (Parliamentary Debates), Official Report, Vol. IV, No. 14, Col. 1528.

73

Burhanuddin Al-Helmi, "Pidato di Kongres Partai rakyat, 1955", dalam Kamarudin, *op. cit.*, h. 141

Puncak kepada cita-cita politik Pak Doktor ialah pembentukan Melayu Raya iaitu sebuah kesatuan politik yang menyatukan kesemua keturunan Melayu di rantau ini. Sesungguhnya beliau sentiasa menganggap Tanah Melayu, Singapura, Indonesia dan Filipina sebagai satu kesatuan entiti politik dalam masyarakat antarabangsa, Dunia Melayu. Dunia Melayu yang telah dipecah-belahkan dan dibahagi-bahagikan oleh penjajah-penjajah tetapi yang pada suatu masa harus kembali kepada perpaduan yang semulajadi sepertimana 'perahu lalu kiambang bertaut'.⁷⁴

Selepas terlaksananya Perlembagaan Persekutuan, 1948 dan tercapainya kemerdekaan Persekutuan Tanah Melayu, 1957, usaha-usaha politik Pak Doktor ialah ke arah mengisi kemerdekaan ini dengan idealisme-idealisme di atas. Usaha-usaha ini pula, sekurang-kurangnya sehingga 1965, sentiasa beliau lakukan sejajar dengan keyakinan beliau kepada cara-cara perundingan dan berperlembagaan. Perjuangan untuk mengisi kemerdekaan ini dengan idealisme-idealisme politik beliau tersebut merupakan ciri-ciri utama kegiatan politik Pak Doktor di tahap kedua khususnya antara tahun 1955 dan 1965. Ternyata matlamat dan dasar politik beliau ini walaupun mendapat sokongan yang luas seperti dapat dilihat dari sokongan-sokongan terhadap PKMM,⁷⁵ PUTERA-AMCJA, MATA dan Hizbul Muzlimin, sebelum 1948, dan sokongan rakyat Melayu terhadap PAS semasa pimpinan beliau, namun matlamat-matlamat dan dasar politik Pak Doktor ini telah tidak diterima secara terbuka dan bulat oleh pihak-pihak berkuasa yang berkenaan. Hanya sebahagian daripada unsur-unsur tertentu dari konsep-konsep 'Kebangsaan Melayu' dan 'Hak Ketuanan Melayu' yang dipertahankan dalam perlembagaan negara. Yang lain tinggal kekal buat masa ini sebagai 'idealisme-idealisme' politik Pak Doktor.

KEGIATAN-KEGIATAN PENULISAN

Kegiatan-kegiatan penulisan Pak Doktor⁷⁶ bermula dengan percubaan beliau mengarang, menulis dan mengedarkan akhbar *Berita Minggu*

74

Lihat Burhanuddin Al-Helmi, "Perjuangan Kita" (1946), "Falsafah Kebangsaan Melayu" (1954) dan "Ucapan di Mesyuarat Agung PAS ke-12" (1964), dalam Kamarudin Jaffar, *op. cit.*

75

"It has been widely accepted that MNP [PKMM] and its offshoots did not gain a popular following, but the available evidence suggests a different conclusion. Membership, variously estimated at between 60,000 and 100,000, may well have been similar to that of UMNO ...", Funston, *op. cit.*, h. 40.

76

Saliha, "Dr. Burhanuddin Al-Helmi", h. 50-52.

semasa beliau masih di kampung belajar di sekolah rendah. *Berita Minggu* dikatakan memuatkan peristiwa-peristiwa yang berlaku di sekitar kehidupan kampung waktu itu. Kemudian semasa belajar di Al Masyhur di Pulau Pinang, dengan galakan Asbiran Yaakob, beliau dikatakan banyak menulis rencana untuk akhbar-akhbar dan majalah-majalah di Tanah Melayu dan di Indonesia dengan menggunakan berbagai-bagai nama seperti kebiasaan penulis-penulis Melayu pada zaman itu. Sekembalinya dari India pula beliau telah turut menjadi penyunting bagi majalah *Kehidupan Dunia Akhirat* dan berjaya mengarang dan menerbitkan satu isu *Taman Bahagia* yang anti-penjajah Inggeris. Dalam tahun-tahun 1930-an ini juga beberapa buah buku beliau dikatakan telah diterbitkan di Singapura, dua daripadanya berbentuk mengajar aspek-aspek kerajinan dan kesihatan iaitu *Mutu Kerajinan* dan *Asohan Kesihatan* dan satu lagi bercorak agama dan falsafah, *Mencari Allah*.⁷⁷

Pada masa pergolakan politik 1940-an dan 1950-an pula beliau telah menghasilkan *Perjuangan Kita* (1946) dan *Falsafah Kebangsaan Melayu* (cetakan pertama Ogos, 1954; cetakan kedua Disember, 1954), *Agama dan Politik* (1954) dan *Ideologi Politik Islam* (1957). Buku *Falsafah Kebangsaan Melayu* ialah bahan-bahan ucapan beliau yang tersiar di dalam *Mingguan Melayu* antara Oktober 1953 hingga Februari 1954 yang telah dikutip, disusun dan disiarkan kembali oleh Ustaz Ahmad Azam b. Hanafiah dengan kebenaran Pak Doktor. Bahan-bahan ini disempurnakan oleh Ustaz Ahmad Azam dengan menggunakan catatan-catatan ringkas Pak Doktor, syarahan-syarahan dan kursus-kursus yang beliau berikan pada waktu itu di merata-merata pelusuk tanahair.⁷⁸ Buku ini juga pernah dipamerkan di Kongres Bahasa Indonesia di Medan, pada 28 Oktober — 2 November, 1954 dan telah diterbitkan semula di Indonesia oleh TEKAD, Jakarta, 1963. Buku *Agama dan Politik* pula adalah ucapan ceramah beliau di kursus politik yang telah dianjurkan oleh Pemuda UMNO Pontian pada 6 Ogos, 1954. Sedangkan buku *Ideologi Politik Islam* pula telah disusun oleh Ustaz Ibrahim Hassan berdasarkan ceramah Pak Doktor anjuran Peratuan Mahasiswa Islam, Universiti Malaya, Singapura pada 15 April, 1957.⁷⁹

77

Temubual dengan Datuk Haji Hassan Adli, 20-25 April, 1986. Tidak pula dapat dipastikan nama-nama samaran yang telah digunakan oleh Pak Doktor

78

Burhanuddin, *Falsafah Kebangsaan Melayu*, h. 7.

79

Ahmad Azam 'Kata-kata aluan dari penerbit,' *Ibid.*, h. 5.

80

Kamaruddin, *op. cit.*, h. 148-147

Dalam tahun 1950 Pak Doktor telah juga berperanan menubuhkan Lembaga Bahasa Melayu di Singapura dan beliau telah dilantik sebagai Yang DiPertuanya yang pertama.⁸¹ Dalam tahun 1960-an pula Pak Doktor telah menghasilkan buku *Perjalanan Politik Tanah Melayu Sekarang* (1963) dan buku *Simposium Tasauf dan Tariqat* yang berasal dari dua ucapan beliau iaitu pertama ucapan dalam persidangan pembukaan Kongres Ahli-ahli Tariqat Saudiah seluruh Malaya di Dewan Bandaran Kuala Lumpur pada 2 Oktober 1960 dan kedua ucapan pembukaan sidang mesyuarat agung Persatuan Tariqat Saufiah yang pertama pada 3 Jun, 1962. Isinya menghuraikan dua puluh enam tajuk yang berhubungan dengan amalan tasauf dan tariqat.⁸²

Pak Doktor juga, menurut catatan buku harian 1947nya, telah memulakan projek menterjemah al-Quran ke bahasa Melayu pada harijadinya yang ke-36. Terjemahan ini beliau cadangkan sebagai penghargaan kepada ayah-bonda beliau. Projek ini terbengkalai dengan pendudukan Jepun dan hanya dapat beliau teruskan semula semasa beliau dalam tahanan, 1965-1966 dan seterusnya sehingga kematian beliau dalam tahun 1969. Ia merupakan satu lagi projek Pak Doktor yang bagaikan "niat di hati peluk gunung apakan daya tangan tak sampai", kerana di samping projek terjemahan ini beliau juga mengusahakan sebuah kamus jawi Melayu-Inggeris-Arab. Di saat kematian beliau, beliau baru mencapai huruf jim (ج), iaitu huruf jawi yang kelima.⁸³

PENILAIAN UMUM

Walaupun pada keseluruhannya masyarakat umum di negara ini mengakui peri pentingnya peranan dan ketokohan Pak Doktor dalam sejarah tanahair, namun terdapat perbezaan dari segi aspek kepentingan dan ketokohan Pak Doktor ini mengikut penilaian lain-lain golongan. Misalnya, sebagai ukuran penghargaan pihak negara yang dipimpin oleh kerajaan Perikatan terhadap sumbangan dan ketokohan Pak Doktor dalam perjuangan memerdekakan tanahair, mendaulatkan bangsa dan mencorak keperibadian politik negara, Kementerian Pelajaran di bawah Menteri Pelajaran, Y.B. Datuk Abdul Rahman Yaakob, telah bersetuju untuk menamakan sebuah

81

Burhanuddin, *Falsafah Kebangsaan Melayu*, h. 7.

82

Surat peribadi dari En. Hawari bin Che' Teh kepada penulis bertarikh 7 Jun, 1972, h. 3.

83

Burhanuddin Al-Helmi, *Diary 1947* dan lihat Saliha, "Dr. Burhanuddin Al-Helmi", h. 50 dan 52.

sekolah menengah rendah di Taiping, Sekolah Menengah Rendah Dr. Burhanuddin Al Helmi. Sedangkan di kalangan orang-orang yang pernah kenal dan bergaul dengan Pak Doktor, beliau dianggap manusia istimewa yang berkeperibadian Islam yang tinggi dan gigih memperjuangkan keyakinan-keyakinan beliau. Kewibawaan dan pengaruh beliau ini turut diakui oleh penentang-penentang politik beliau.⁸⁴

Banyak orang juga menganggap Pak Doktor sebagai seorang nasionalis Melayu yang tulen. Ada pula yang menganggapnya sebagai seorang ulama Islam progresif. Tidak kurang juga yang menganggapnya sebagai ahli tasawuf Islam. Ada juga yang menganggapnya seorang penulis atau wartawan.⁸⁵ Ada lagi yang menganggapnya sebagai seorang guru dan ahli pendidikan. Terdapat juga yang mensifatkan beliau sebagai seorang pemimpin Islam yang tulen. Malah ramai pula pengikut-pengikut Pak Doktor dari kalangan ini yang kurang senang jika Pak Doktor disifatkan sebagai seorang nasionalis kerana pada fahaman golongan ini, seorang muslim — dari aspek aqidah dan syari'ah — tidak mungkin seorang nasionalis. Seorang 'nasionalis tulen' dengan itu tidak mungkin seorang 'muslim sejati'.⁸⁶

Setengah-setengah pihak di luar negeri, seperti pemimpin-pemimpin kebangsaan Asia dan Afro-Asia yang beliau temui di Persidangan Perhubungan Bangsa-bangsa, New Delhi (1947) dan di Persidangan Afro-Asia, Bandung (1955), mengenalnya sebagai seorang yang gigih dalam perjuangan menentang penjajahan dan feudalisme. Mereka mengetahui hanya mengenai kepimpinannya kepada gerakan-gerakan nasionalis semata-mata dan tidak kepada gerakan-gerakan Islam. Misalnya, sebuah Kamus Biografi Antara-bangsa yang penaungnya ialah Maharaja Haile Selassie I, Ethiopia, telah menamakan Pak Doktor sebagai nasionalis ulung dari Malaya dalam keluaran 1969-70nya. Penjajah Inggeris sendiri menganggap Pak Doktor sebagai pemimpin gerakan-gerakan pro-komunis atau badan-badan barisan hadapan komunis.⁸⁷ Bagaimanapun ramai golongan dalam negeri yang memandang Pak Doktor sebagai

84

Ibid., h. 53.

85

Menurut Datuk Haji Hassan Adli, Pak Doktor sendiri mengenalkan pekerjaan beliau dalam paspot antarabangsa sebagai 'wartawan bebas'. Temubual dengan Datuk Haji Hassan Adli, 20-25 April, 1986. Lihat juga salinan borang permohonan Pak Doktor untuk menjadi anggota PAS dalam Saliha, "Dr. Burhanuddin Al-Hulaimi: The Ideals of a Malay Nationalist", h. 1-7.

86

Nota dari Haji Hassan Adli kepada penulis, September, 1973.

87

CO 537/4742, Public Record Office, Kew, England.

seorang nasionalis 'Pembawa Obor Cita-cita Kemerdekaan', seperti senikata sebuah lagu selamat datang yang dituliskan oleh Pemuda Proliter (Hassan Agus) dan disalinkan dalam buku harian 1947 Pak Doktor pada tarikh 19 Julai:

Selamat tiba Bapa Malaya
Pemimpin rakyat jelata
Sungguh gembira kami semua
Menyambut penganjur bangsa

Terima salam merdeka
Salam kebangsaan raya
Sebagai sambutan bersama
Pencipta Malaya Merdeka

Dengan semangat tegoh berwaja
Maju mara bersama
Berjuang terus hingga merdeka
Negara bangsa dan agama